RODICA MARIAN

SEXTIL PUŞCARIU DESPRE EMINESCU. CERNĂUȚI, 1909

Textul cu titlul *Mihai Eminescu*[1], publicat de Sextil Puşcariu în numărul festiv din „Junimea literară" (VI, 1909, nr. 7–8, p. 130–135), reproduce discursul festiv pe care l-a rostit în sala teatrului din Cernăuți, în seara zilei de 4 iulie 1909, în cadrul festivalului comemorativ a 20 de ani de la moartea lui Eminescu. Festivalul a fost organizat de studenții Universității din Cernăuți, unde Puşcariu era profesor de limba şi literatura română, înscriindu-se între manifestările omagiale ale acelui an, care au avut loc, cu mare fast, la Botoşani şi la Galați, după cum consemnează unele surse[2]. Comemorarea a două decenii de la moartea marelui Eminescu a fost plină de rodnicie şi în privința contribuțiilor de amploare ale cercetării operei eminesciene. Atunci au apărut studiile lui G. Ibrăileanu *Curentul eminescian* şi *Postumele lui Eminescu,* o publicație bucureşteană purtând numele poetului, în care semnează Al. Vlahuță, Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, I. L. Caragiale, G. Panu ş. a., volumul *Omagiu lui Mihail Eminescu*, pregătit de Corneliu Botez, articolul *Un Lenau român,* semnat de Mite Kremnitz, în „Convorbiri literare". Conferința lui Puşcariu trebuie neapărat inclusă, din punctul de vedere al istoriei literare, dar şi al substanței exegetice, printre cele mai ofertante puncte de vedere, „şi asupra concepției poetice, şi asupra limbei măiestrite". Cele două aspecte esențiale au fost numite astfel în exprimarea lui Titu Maiorescu recomandând primului cercetător care-şi pregătea lucrarea de doctorat despre Eminescu, adică lui Ion Scurtu, „o amănunțită critică literară" a acestora.

Importanța încă nerelevată a acestui studiu constă tocmai în îngemănarea celor două aspecte pe parcursul discursului analitic, urmând, mi se pare, într-un fel, fericita şi vizionara gândire poetică a lui Eminescu care, foarte tânăr, formula conceptul „ideii interne" a imaginilor sensibile care-o încifrează, „învățământ profund sau [...] profundă idee internă"[3], fără de care „expresiunea exterioară" rămâne de neînțeles. Întregul discurs omagial al lui Puşcariu fixează la 1909 ceea ce în termenii de azi am putea numi viziunea metafizică românească a lui Eminescu, conformă cu matricea stilistică a subconştientului colectiv românesc,

[1] Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 525–531.

[2] Săluc Horvat, *Mihai Eminescu. Dicționar cronologic,* Editura Gutinul, Baia Mare, 1994, p. 227–228.

[3] Mihai Eminescu, *Strângerea literaturii noastre populare,* în idem, *Literatura populară,* Bucureşti, p. XIX.

DACOROMANIA serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 279-285

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

pecete atât a substanţei gândirii încorporate în opera poetică, cât şi a limbii prin care aceasta se manifestă. Sextil Puşcariu apare în acest studiu oarecum şi ca un premergător al unei filosofii a culturii, în sensul în care mult mai târziu, în 1944, Lucian Blaga arăta că în Eminescu s-a revelat matricea stilistică românească, cu determinantele ei, ca trăsături organice. În acelaşi timp, accentele puse de cel ce va deveni marele savant lingvist Sextil Puşcariu asupra maturităţii depline a limbajului poetic creat de Eminescu cu jertfă (în cunoscuta lui luptă cu formele perfecte) pune problema variantelor rămase în manuscrise într-un fel mult mai nuanţat decât o făcuseră până atunci cei care exaltau forma finală a versului eminescian, cel puţin prin virtuţile armoniei sale desăvârşite, ca Duiliu Zamfirescu, de pildă, care, în esenţă, pleda pentru respectarea voinţei poetului, punct de vedere care apare şi în scrierile memorialistice ale marelui om de cultură brănean. Totodată, Puşcariu pare să întrevadă rolul esenţial al lui Eminescu ca întemeietor al limbajului poetic modern, din moment ce derivă creativitatea din sentimentul pietăţii faţă de „neprețuita moştenire" a limbii, din „cucernicia pentru scânteia ce venea de la Dumnezeu", adică, în termenii deziderатului heideggerian, poemul ar coincide cu gândirea, iar limbajul ar fi împlinit nu numai sub aspect autonom, absolut, ci şi ca limbaj *originar*[4]. Coroborând rostul de întemeietor al poeziei române, afirmat tranşant de Sextil Puşcariu („el n-a distrus, ci a creat numai, a creat însăşi poezia românească"), cu atitudinea eminesciană faţă de relaţia dintre idee şi imagine în opera poetică – ideea e sufletul, iar simbolurile o încifrează –, putem spune că tânărul profesor a dibuit, esenţializând, ca şi Eminescu cel tânăr, rolul primordial al gândirii creatoare, ctitorind, cum se zice în termeni moderni, prin limbă, poezia. Tot astfel este înţeles şi românismul eminescian, care a dus spre desăvârşire cântecul popular şi aroma veacurilor trecute, nu imitându-le, nu „forţând nota patriotică prin fraze declamatorii, ci lăsând să picure din orice vorbă spusă dragostea nemărginită şi firească a tot ce e român".

În contextul exegezei eminesciene caracterul naţional al poetului a fost şi este o coordonată supralicitată. Dar atunci când Puşcariu scria că „Eminescu e înainte de toate poet *român*, în nici una din operile literaturii noastre nu se oglindă atât de întreg sufletul românesc, nimene n-a izbutit să cuprindă în versurile sale sinteza tuturor însuşirilor noastre etnice", înţelegerea sa asupra marelui poet cuprinde argumente complex adâncite, unele aproape coincidente cu ceea ce mai târziu Blaga va defini ca fiind constitutiv pentru personalitatea lui Eminescu. Substanţa sufletească intimă a acestuia trebuie subsumată prioritar, ca în cazul nici unui alt român, „inconştientului" stilistic românesc şi „personanţelor" acestuia, spune Blaga, mult mai târziu, în 1944. E adevărat însă că revelarea matricei stilistice româneşti a „fost înlesnită de o inducţie catalitică", respectiv de cultura germană sau de filosofia indică. Puşcariu nota şi el, cu decenii înainte, că Eminescu a „înţeles chiar că de la străinii mai înaintaţi în cultură putem primi influenţe, întru

[4] Vezi dezbaterea acestor coordonate ale limbajului poetic eminescian şi la Lucia Cifor, *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie,* Editura Fides, Iaşi, 2000, p. 5-7.

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

cât ele sunt potrivite cu firea noastră". În *Spaţiul mioritic* Lucian Blaga nuanţa ideea conştiinţei etnice a lui Eminescu, formată graţie unei ample inducţii germane, vrajă care a descătuşat în el şi „izvoarele inconştiente, cele mai profunde, ale cântecului românesc", deplângând, totodată, lipsa unei „viziuni mai precise" a celor care vorbesc despre „duhul eminescian" şi despre „sufletul românesc". Contribuţia exegezei lui Puşcariu din textul discursului omagial din 1909 constă tocmai în puterea de complinire a argumentelor invocate în favoarea suprapunerii duhului eminescian cu sufletul românesc, analiză şi problematică în care se dezvoltă şi aspectul limbii ca expresie integrală a perfecţionării ei, a descoperirii formelor ideale, într-un cuvânt crearea limbii poetice româneşti. Totodată, Puşcariu are observaţii şi nuanţări, actuale prin prospeţimea lor, privind principiul teoretic al naţionalităţii în artă, dezbătut, cum se ştie, în multe articole eminesciene.

Procesul acesta al revelării sufletului românesc începea pentru Sextil Puşcariu cu „cunoaşterea imediată a ţăranului român, al cărui sânge curgea şi în vinele lui", experienţă conştientă şi reală şi în acelaşi timp intuitivă: „El a cutreierat toate regiunile locuite de români, a cunoscut poporul vorbind cu el, i-a ascultat tradiţiile, i-a văzut *din proprie intuiţie* obiceiurile, i-a priceput dorinţele şi i-a cules cântecele". Trebuie să subliniem în acest citat îmbinarea resurselor ce propulsează duhul eminescian în sufletul românesc, intuiţia la care se referă Puşcariu nefiind prea depărtată de izvoarele inconştiente invocate de Blaga mult mai târziu. „Priceperea adâncă [...] a sufletului românesc" s-a închegat şi din pasiunea cu care Eminescu a cercetat toată viaţa istoria strămoşilor, „trecutul cald, sentimental al momentelor înălţătoare, al limbii înţelepte". Analistul în care se transfigurează autorul discursului închinat „celui care din durerile sale a născut vârsta matură a poeziei poporului său" se apleacă nu numai asupra fervoarei şi pasiunii lui Eminescu pentru tot ce înseamnă creaţie şi istorie a neamului, ci ţine să precizeze că studiile acestea au fost făcute „cu luciditatea unei minţi creatoare şi cu sufletul admirator al unui mare poet", aşa încât substanţa ideatică prinde viaţă, „prinde de sine nota aceea particulară care-i aparţine numai ei, care nu se poate găsi la nici un alt popor din lume, care formează partea de prinos ce o putem aduce noi la marea operă de cultură universală". Mai mult, sufletul românesc este în duhul eminescian şi atunci când el înseamnă o matrice de gândire, o *forma mentis* aş zice, pentru „motive vecinic umane", „şi mai ales limba – adaugă Puşcariu – care prin cuvintele populare şi bătrâneşti strâng în forma lor românească noţiuni universale, acomodându-le la felul cum ele au fost pricepute şi exprimate de români în curs de multe sute de ani".

Acuitatea observaţiei lui Puşcariu asupra specificului naţional este de o limpezime aparte şi are o viziune modernă, afină cu actualitatea încă nu destul explorată a concepţiei blagiene despre determinantele stilistice ale matricei româneşti. Cu Eminescu, spune Puşcariu, „începe graiul sonor al bărbăţiei înseşi în literatura noastră, cu el am trecut pragul la vremurile nouă". „Cele mai patriotice cântări ale lui Alecsandri, cele mai reuşite copii de poezii populare, poemele istorice cu motive din trecutul nostru şi din războiul pentru neatârnare, nu sunt atât

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

de naţionale ca oricare din poeziile mici ale lui Eminescu, deşi în acestea vorba «român» nu se pomeneşte o singură dată. Dar din ele se degajă sufletul românesc chiar atunci când preocupările poetului se despărţeau de glia strămoşească", iar mentalitatea românească domină modul în care se tratează oricare temă poetică. În legătură cu predilecţia arătată aici de Puşcariu micilor poezii eminesciene, trebuie să observăm o altă coincidenţă cu Blaga, ca filosof al culturii, acesta din urmă ilustrând inconştientul eminescian, cu aură voievodală, printr-o scurtă poezie ca *Peste vârfuri*, şi tot aceasta este aleasă pentru a analiza esenţa metaforică a limbajului poetic, în *Geneza metaforei şi sensul culturii.* Totodată, ca şi Puşcariu în studiul său din 1909, la care ne oprim acum, Blaga, peste decenii, îşi arăta încrederea în potenţele de mare forţă expresivă ale cuvintelor bătrâne, scriind în introducerea de la antologia sa eminesciană, intitulată *Poezii lirice,* că „sub metalul sunător al formei rezistente [a sonetelor] veşnica trecere tresare în vorbe vechi".

Justeţea şi fineţea analizei lui Puşcariu se extinde la păgubitoarea exagerare de după Eminescu a principiului naţionalităţii în artă, care era atât de măsurat şi demn formulat teoretic de poet şi mai ales atât de convingător pus în practică în versurile sale, prin care vorbeşte inimii noastre, „unde rămân pe veci săpate impresiile cu adevărat puternice". Puşcariu subliniază că, în privinţa proiectului şi formulelor conştiinţei etnice, „mintea luminată a lui Eminescu a cunoscut hotare peste care nu putem trece", orice îngroşare conducând la compromiterea ideii naţionale, la nedeplinătatea şi falsificarea ei. „Nu putem să ne legăm cu forţa nici de trecutul nostru, nici chiar de glia pe care trăim. Din ele vom scoate numai directiva, încolo mersul gândirii noastre trebuie să fie slobod, motivele de inspiraţie ale unui poet pot fi oaricare". Eminescu, spune Puşcariu, a fost cel dintâi poet român care a „abordat toate problemele eterne ale vieţii acesteia, care în orice colţ al lumii rămân aceleaşi şi se deosebesc pretutindeni numai prin felul în care sunt înţelese. Cunoscător adânc al literaturii universale, al marilor filosofi, cu deosebire germani, Eminescu a fost, în viaţa lui întreagă, preocupat de enigmele firii, cărora geniul său cerca să le dea dezlegare. În lanţul gânditorilor universali el apare ca un gânditor nou străbătând profunzimi fără fund, înălţându-se în regiuni fără margini. Şi aceste preocupări ale lui le-a exprimat *româneşte"*.

Astfel, expresia însăşi a limbii române s-a lărgit (ca o haină strâmtă şi nedeprinsă încă să cuprindă astfel de idei), „a devenit accesibilă pentru orice conţinut. Căci Eminescu nu-i filosof rece şi logician liniştit, ci înainte de toate omul elanului sufletesc, artistul pasionat, care rupe zăgazuri şi creează forme nouă. Niciodată pasiunea omenească n-a pătruns în versuri româneşti cu atâta putere elementară şi comunicativă, pe care nimic nu e în stare s-o înlănţuie, decât doar simţul pentru frumos, armonia în care e exprimată". Întemeierea limbajului poetic românesc este atribuită lui Eminescu, ca o creaţie de limbaj (Blaga l-a numit „integral metaforic"), prin relevarea sentimentului responsabilităţii faţă de „scânteia divină" a talentului poetic. Pietatea faţă de darul înnăscut, „cucernicia" faţă de înzestrarea „ce venea de la Dumnezeu", în fine faptul că Puşcariu insistă asupra faptului că „sfinţenia artei" n-a avut-o nimeni dintre poeţii români

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

„în gradul acela ce apare la Eminescu", har care „a fost totdeauna nobilitat prin gândirea scrutătoare a însuşi rostului" său, ne-ar putea îndritui să credem că profesorul cernăuțean intuia originaritatea atribuită limbajului poetic ca limbaj modern, adică în termeni heideggerieni, concepea coincidența poemului cu gândirea. Spunem aceasta cu atât mai mult cu cât Eminescu, se ştie, era mereu în căutarea cuvântului „ce exprimă adevărul", conştient de greutățile găsirii acestuia („Când cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă" sau "Când pe mine forma, limba abia poate să mă-ncapă"). Revenind la discursul analitic al lui Puşcariu trebuie să insistăm puțin asupra legăturii determinante pe care acesta o afirmă între cucernicia amintită şi conştiența jertfei necesare „înaintea acestui altar". Aşa se explică, în viziunea lui Puşcariu, faptul că putem „*vedea jetfa"* (s. n.) „îndată ce pătrundem în atelierul lui de artist, o *recunoaştem căutând între manuscrisele sale*, cetind chiar numai *minunatele variante ale testamentului său poetic"*, adică versiunile *Luceafărului,* pentru că, evident, acest poem a fost considerat, îndeobşte, pe drept cuvânt, ca încorporând gândirea poetică testamentară a marelui poet. Este şi mai elocventă continuarea ideii lui Puşcariu, care atestă, într-o perioadă când manuscrisele nu fuseseră editate[5], că autorul discursului omagial a cercetat el însuşi manuscrisele eminesciene: „De cinci, de şase şi de mai multe ori turna în formă nouă acelaşi gând, aruncând în foc versuri, strofe întregi, care îi păreau că nu-l redau în formă desăvârşită, jertfindu-şi aceşti copii ai săi, desigur dragi, nimicind cu mâna sa «bucățile din inima sa rupte», pentru a le crea din nou, lămurite prin focul ce-l mistuia, fără zgura întâiei turnături". Aceste rânduri pledează, chiar în mod indirect, pentru necesitatea cunoaşterii variantelor, cel puțin în folosul reliefării vocației de întemeietor al limbii poetice, pe care Eminescu şi-a asumat-o, deşi ştia, ca şi în alte privințe, că este, pentru contemporanii şi chiar pentru urmaşii săi, un profet neînțeles. Puşcariu afirmă, apoi, răspicat, că acestei munci acerbe şi chinuitoare, „doborâtoare", i se datorează crearea limbii poetice româneşti, izvodită de un geniu înnăscut dotat şi cu un exemplar spirit critic.

Toate elementele cuprinse în variantele *Luceafărului*, cum am arătat-o adesea, capătă importanță pentru înțelegerea efortului uriaş făcut de Eminescu în cunoscuta sa luptă cu forma, de fapt toate fiind încercări de a ridica limbajul poetic la cotele sensibilității sale muzicale şi a-l face să cuprindă întreaga sa imaginație. Sextil Puşcariu are dreptate atunci când formulează, mult mai târziu, ideea că Eminescu îşi structurează textele după un principiu dominant eufonic[6], idee ce a fost recuperată de Mircea Borcilă[7] ca o prefigurare de viziune pregnant semiotică. Dar, cum am arătat şi alte ori, în acelaşi timp în multe dintre textele „prea reflexive" ale lui Eminescu se poate pune în evidență o atitudine spirituală, o

[5] Titu Maiorescu predă Academiei Române spre păstrare toate manuscrisele lui Eminescu la 25 ianuarie 1902 şi până în 1909 din postume apăruseră numai două ediții, în 1902 şi în 1905, care nu cuprindeau variantele *Luceafărului.*

[6] Sextil Puşcariu, *Limba română,* II. *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 404.

[7] Mircea Borcilă, *Contribuții la definirea tipului poetic al textelor lui Blaga* (I), în CL, XXVII, 1992, nr. 2, p. 135.

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

viziune asupra lumii, deci o modalitate simbolică de construcţie referenţială. Pe de altă parte, cunoaşterea variantelor, care sunt tot forme din unghiul de vedere al formativităţii, poate aproxima „etimonul spiritual" al unei opere. De aceea, aplecarea stăruitoare asupra unor concepte, la care poetul lucrează mai atent, îndelung, dezvăluie acele centre ale poeticităţii despre care vorbea şi Alexandru Niculescu, altfel spus conturează temele majore ale textului poetic, chiar dacă unele expresii au dispărut de-a lungul transformărilor din variante până la textul definitiv.

În textul conferinţei din 1909, Sextil Puşcariu dovedeşte un pronunţat spirit critic vizionar, avertizându-şi contemporanii că „este o nedreptate strigătoare la cer de a strivi un suflet atât de complex ca a lui Eminescu în cuvântul atât de palid şi unilateral «pesimist»!". După tonul persiflator al rândurilor care condamnă „etichetarea" cu orice preţ a exponatelor dintr-o imaginară galerie literară, putem deduce că, pentru inspiratul exeget, şi termenul „romantic", obstinat alipit până azi de numele lui Eminescu, este o blocadă interpretativă ce se cere încă asaltată, cu mai multe şi mai diverse mijloace. Ideea, deşi implicită, este de o mare deschidere şi modernitate, consfinţind simţul previzionar al lui Sextil Puşcariu.

Condeiul tânărului profesor şi critic are o vioiciune şi o fină ironie care merită consemnate şi sub aspect stilistic: „Să-mi daţi voie să fac abatere de la această clasare [respectiv Eminescu pesimist], căci mi se pare că nu e nimic mai nepotrivit decât a face din istoria literaturii unui popor o galerie, împărţită în odăiţe în care scriitorii se înşiră ca nişte figuri de ceară etichetate. De intri, ai la stânga pe cei ce-au scris proză, iar la dreapta pe poeţi. La aceştia ai acces pe uşiţa pe care scrie «lirici» sau pe cea cu inscripţia «epici». Şi, dând perdeaua la o parte, vei găsi figuri imitate în ceară desăvârşit, în afară de suflet, în locul căruia li se agaţă de gât un carton cu inscripţii ca «pesimist», «optimist», «romantic», «realist», «decadent» sau chiar «poporanist»". Şi mai departe, Sextil Puşcariu explicitează complexitatea sufletului eminescian, aproape de felul în care mult mai târziu Lucian Blaga va vorbi de sufletul românesc călător sub zodii „dulci-amare": „A fost pesimist, cum nu se putea să fie altfel un suflet atât de pasionat ca al său, osândit de la fire să simtă însutit durerea oricărei nedreptăţi, dar cu acelaşi drept putem spune că cel ce a scris *La arme!* a fost un optimist, ce credea cu tărie că în poporul nostru este putere de viaţă şi fapte mari şi şi-a cheltuit o uriaşă parte din puterea sa de muncă pentru a-l îndruma consecvent, prin înţeleptul său scris pe căile fericitoare". La fel, observă criticul, Eminescu a fost romantic, dar şi realist, citând versurile celebre din *Venere şi Madonă (Suflete! De-ai fi chiar demon, tu eşti sfântă prin iubire, / Şi ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond). „*Acesta-i cel mai frumos imn ce se putea duce realităţii, dreptului ei de a fi aşa cum este! Nu, Eminescu n-a fost ca acel maestru al antichităţii care-a sfărmat braţele Venerei sale găsite la Milo, el n-a distrus, ci a creat numai, a creat însăşi poezia românească!"

Pentru atmosfera Cernăuţilor din 1909, în care studenţimea română de la Universitate s-a adunat pentru a-şi aminti de Eminescu, cuvintele profesorului, din

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)

finalul conferinţei, sunt elocvente şi păstrătoare de amprente ale sentimentelor de pietate pentru marile valori ale neamului şi pentru exemplara unire în spirit românesc a acestor minunaţi tineri: „La începutul acestui an şcolar ne-am bucurat cu toţii văzând manifestarea de înfrăţire a studenţilor noştri. Azi, după un an, ne bucurăm mai mult, văzându-i strânşi la o acţiune atât de frumoasă ca cea de azi, luând ei, din propria lor iniţiativă, hotărârea de a comemora pe acela care după părintele său aparţine Bucovinei. Cu atât mai lăudabilă este însă deciziunea pe care tinerimea noastră vi-o comunică prin rostul meu, de a nu mai aştepta ca să se împlinească un număr rotund de ani spre a repeţi acest festival, ci de a aranja în fiecare an, în ziua morţii celui mai mare poet al nostru, o asemenea serbare".

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

BDD-A1846 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 13:52:22 UTC)